

УДК 351.72

Бурдоносова Марина Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного та адміністративного права

юридичного факультету Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій,

Київ, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті проаналізовано поточний стан правового регулювання криптовалюти в Україні на основі чинного законодавства та зарубіжного досвіду. У процесі аналітичного огляду фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей та криптовалют у США та Україні було використано порівняльний метод та сформулювало рекомендації з виокремлення перспективних напрямів розвитку законодавства щодо визначення правового статусу криптовалют в Україні. Визначено низку практичних проблем, що зумовлюють необхідність активізації діяльності держави в напрямку правового регулювання криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, правове регулювання, біткойн, віртуальна валюта.

Summary. The purpose of the article is to determine the problems of legal regulation of crypto currency in Ukraine on the basis of domestic and foreign scientific researches, the foreign experience and current legislation of Ukraine.

Research methods. The application of the historical legal method contributed to the study of the genesis of scientific research on the development of crypto currency, the legislation in USA and Ukraine. Using the formal-logical method has allowed to determine the main reasons for the need for legal regulation of the circulation of crypto currency in Ukraine. In the process of an analytical review of the financial and legal regulation of the circulation of electronic money and crypto currency in USA and Ukraine, a comparative method was used, which made possible to formulate recommendations for identifying directions of the development of Ukrainian legislation regarding the determination of the legal status of crypto currency.

The scientific novelty of the article is to identify current problems of legal regulation of the crypto currency in Ukraine.

Conclusions. A number of practical problems are formulated and the necessity of activation of the state's activity in the direction of legal regulation of the crypto currency in Ukraine is formulated, namely: lack of regulation does not allow payers of a single tax to accept calculations directly in crypto currency, and for VAT payers, crypto currency transactions are subject to VAT; controversial issues about whether cryptocurrency is attributed to either a property or payment instrument. However, market participants use cryptocurrency, primarily as a means of payment. Since its main difference from the usual national currency is decentralization and government control.

Key words: crypto currency, virtual currency, legal regulation of crypto currency, bitcoin.

У сучасному світі швидкими темпами відбувається процес глобалізації, зокрема у сфері економіки, торгівлі та ІТ-технологій. Логічним наслідком такого розвитку є поява на перетині зазначених сфер унікальних явищ, одним з яких стала поява криптовалюти.

Досліджуючи причини появи віртуальної валюти та криптовалюти, слід звернути увагу, що на даний момент в більшості країн відсутнє їх правове регулювання або чітка позиція з боку держави. Саме це і приваблює прогресивну частину суспільства до користування ними.

В українській юридичній науці окремим аспектам обігу електронних грошей присвячували свої роботи М.П. Березіна, А.В. Беліч, Д.А. Кочергін, Л.М. Красавіна, С.В. Криворучко, С.В. Міщенко, А.М. Мороз, І.В. Пенькова, І.О. Трубін, В.М. Усоткін і т.д.

Питанням фінансово-правової сутності та правового статусу криптовалют у вітчизняному науковому дискурсі приділяється значно менше уваги (К. Пашенко, А.Т. Проценко, В.О. Радінська), у той час як зарубіжні науковці, у тому числі країн пострадянського простору, активно досліджують зазначену проблематику: А.Н. Бегер, Н.П. Варфоломеева, Д.С. Вахрушев, О.Г. Волевіз, О.І. Зайцева, А.В. Квітка, Е. Мак, Е. Сейтим Айганім і т.д.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок, чинного законодавства України та зарубіжного досвіду розкрити фінансово-правову сутність криптовалюти та визначити поточний стан та проблеми її правового регулювання в Україні.

Досвід сьогодення засвідчує, що держава контролює всі фінансові операції фізичних та юридичних осіб шляхом оподаткування та різноманітних зборів, оскільки це становить ліву частку наповнення державного бюджету. Не говорячи, про повну монополію кожної держави на випуск національної валюти (наприклад, у п.2 ст.7 Закону України «Про Національний банк України» зазначається, що до функцій Національного банку України відноситься монопольне здійснення емісії національної валюти України та організації готівкового грошового обігу) [1]. Крім того, банки завжди виступають посередником у розрахунках між сторонами. Зрозуміло, що така ситуація спонукає суспільство до пошуку інших способів проведення розрахунків між учасниками договору без залучення посередників, наслідком чого стає здешевлення товарів та послуг. Першою криптовалютою, яка була створена на основі такого принципу став біткойн.

Найвпливовіша криптовалюта сьогодення виникла 3 січня 2009 року, коли був видобутий перший блок в Bitcoin's blockchain (цей блок називається блоком генезу, та містить 50 біткойнів). Засновником вважається невідома особа або група осіб, що працювала під псевдонімом Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto). В той час Bitcoin абсолютно нічого не коштував, і його можна було видобути на домашньому ПК.

31 жовтня 2008 року Сатоші Накамото випустив офіційний довідковий документ, в якому описав суть свого проекту. Характеризуючи Біткойн він

зазначає, що це версія електронної готівки, яка дозволяє проводити онлайн-платежі, які надсилаються безпосередньо з однієї сторони до іншої без проходження через фінансову установу [2, с. 1-2].

Використання комп'ютерної мережі заснованої на принципі рівноправності учасників типу реєг-to-реєг (або P2P), характеризуються тим, що їх елементи можуть зв'язуватися безпосередньо між собою, на відміну від традиційної архітектури, коли лише окрема категорія учасників, яка називається серверами, може надавати певні сервіси іншим. Така мережа відмічає транзакції за допомогою трансформації їх у постійний ланцюжок – доказ виконання роботи (proof-of-work, POW), таким чином запобігаючи їх подвійному використанню. Особливість таких розрахунків полягає в нерівноцінності витрат часу – вони значні для знаходження рішення певної задачі і дуже малі для її перевірки [3].

Через дев'ять років курс Bitcoin перевищив 10000 доларів з капіталізацією ринку 254 мільярда доларів, і використовує величезну мережу потужних комп'ютерів для видобування навіть однієї монети. А ті перші 50 біткойнів, на сьогодні коштують більше 500 тисяч доларів [4]. Звісно, такий стрімкий розвиток криптовалюти спонукає підвищений інтерес до неї з боку суспільства, що в свою чергу не може залишатися поза увагою держави і потребує пошуку ефективних способів її правового регулювання.

Україна входить в першу десятку країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, тут здійснює свою діяльність найбільше в СНД біткойн-агентство Kuna, яке розвиває криптовалютну біржу. Також функціонують великі дослідницькі та девелоперські компанії, наприклад, Distributed Lab.

Вперше, офіційна позиція держави стосовно криптовалют в Україні з'явилась 10 листопада 2014 року, коли Національний Банк України в «Роз'ясненні щодо використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» Bitcoin» зазначив, що розглядає криптовалюту як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і використання якого, фізичними та юридичними особами на території України, як засобу платежу заборонено відповідно до ч.2, ст.32 Закону України «Про Національний Банк України» [1; 5]. Однак, як буде зазначено далі, з часом позиція Національного банку України з цього питання змінилася.

З правової точки зору, від визначення того, чим є криптовалюта, залежать питання: цивільних прав на неї; її судового захисту; застосування криптовалюти в цивільному обігу; оподаткування операцій з криптовалютою.

Для з'ясування правової природи біткойну важливо звернути увагу на те, що у законі «Про Національний банк України» визначено, що грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обігу. Подальший аналіз показує, що ознаки криптовалюти не підпадають під поняття «документ» та навіть «електронний документ», оскільки в останньому інформація має бути зафіксована у вигляді електронних даних, враховуючи обов'язкові реквізити документа. Таким чином, криптовалюта помилково відносити до грошових сурогатів, оскільки вона, має інші суттєві (визначальні ознаки) риси.

Вищезгадане роз'яснення НБУ привернуло увагу до необхідності визначення статусу криптовалюти в Україні та стало початком широких обговорень з залученням представників різних сфер економіки та бізнесу, зокрема Bitcoin Foundation Ukraine, KUNA Bitcoin Agency, Посольства Bitcoin та НБУ, стосовно проекту розвитку біткойн в Україні.

В результаті такої дворічної співпраці 10 жовтня 2016 року Національним Банком України було схвалено дорожню карту Cashless Economy, в якій вперше прописані офіційні плани регулятора по використанню технології Blockchain в Україні. Відповідно до якої в рамках розвитку НПС «Простір» було заплановано «еволюцію e-money» в якості безготівкового інструменту платежів (на основі технології Blockchain), емітентом яких є НБУ». При цьому в якості очікуваного ефекту названо «здешевлення еквайрингу» (альтернатива картковим розрахункам). У грудні 2016 року Українська біржа стала першим у світі майданчиком, де торгуються деривативи на криптовалюту [6, с. 87-90].

В січні 2018 році на засіданні Національного координаційного центру кібербезпеки під головуванням Секретаря РНБО України було зазначено, що відсутність зовнішнього та внутрішнього контролю за обігом криптовалюти та анонімність розрахунків створюють потенційні передумови для їх використання з метою легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, оплати заборонених до вільного обігу товарів, зокрема, наркотиків і зброї, дає можливість фінансування тероризму, зокрема, на окупованих територіях України.

Подальше відсторонення держави від цього питання та правовий вакуум на ринку криптовалют через відсутність законодавчої та нормативної бази «створює загрози для економіки та безпеки держави».

Рішенням Національного координаційного центру кібербезпеки було доручено відповідним органам влади створити робочу групу за участю представників Національного банку України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Служби безпеки України, Національної поліції України, Державної служби фінансового моніторингу України, Державної фіскальної служби України та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України для напрацювання нормативно-правових пропозицій щодо регулювання цього питання; визначення державного регулятора та порядку функціонування ринку криптовалют; порядку проведення моніторингу транзакцій з використанням криптовалют та ідентифікації суб'єктів криптовалютних операцій; а також порядку оподаткування доходів від здійснення криптовалютних операцій відповідно до вимог законодавства України.

Окрім того, доручено розробити механізм забезпечення доступу правоохоронних органів до даних криптовалютних бірж із зобов'язанням вказаних суб'єктів зберігати інформацію про всі транзакції протягом терміну, встановленого законодавством для фінансових організацій, та розкриття інформації про клієнта за вмотивованим запитом. Розробка та впровадження всіх цих заходів передбачатиме також розвиток міжнародної співпраці для впровадження комплексного регулювання обігу криптовалют і уникнення криміналізації цього сегменту» [7].

Зрештою, 22 березня 2018 року НБУ видав Лист N 40-0006/16290, яким відніс попередній Лист НБУ 2014 року про визнання Bitcoin грошовим сурогатом до таких, що втратили актуальність [8].

Отже, скасування Листа НБУ є позитивним кроком, однак питання того, чим же криптовалюти є, і як класифікуються та оподатковуються операції з ними, лишаються вкрай актуальними. Оскільки, в Україні правовий статус криптовалют і відносин, що виникають в результаті їх використання, досить залишається остаточно невизначеним.

Необхідність правового регулювання криптовалюти в Україні на сьогодні зумовлено наступними проблемами, які останнім часом виявили себе на практиці:

1. Відсутність відповідного регулювання не дозволяє платникам єдиного податку приймати розрахунки безпосередньо в криптовалюті, однак для платників податку на додану вартість операції з криптовалютами оподатковуються ПДВ.

Наразі у Верховній Раді України зареєстровано проект закону №9083 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні», де пропонується контролювати з боку держави лише момент обміну криптовалюти на фіатні гроші (гривню), і не стосується операцій з обміну віртуального активу одного виду на інший, які не є об'єктами оподаткування.

По аналогії з пільговим оподаткуванням малого та середнього бізнесу в Україні, логічним моментом регулювання цієї сфери було б встановлення пільгової податкової ставки на 5 років у розмірі 5% з прибутку (+1,5% військового збору).

Таким чином регулювання цієї ситуації позитивно вплине на ріст кількості користувачів криптовалют в Україні. Чітке та зрозуміле оподаткування могло б привабити потенційних користувачів та зменшити можливість розвитку шахрайських схем з оподаткування віртуальних активів.

2. Відсутність роз'яснень досліджуваного терміну в діючому законодавстві створює для правозастосовних органів та учасників криптовалютного ринку простір для зловживань і підміни понять.

Ще в жовтні 2017 року до Верховній Раді України було подано відразу 2 проекти законів з цього питання:

- основний № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» визначає основні поняття і прирівнює криптовалюту до об'єкта права власності, а не до платіжного засобу, з відповідним оподаткуванням згідно з чинним законодавством [9].

- альтернативний № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» призначає отримання криптобіржами статусу фінансових установ з подальшим отриманням ліцензії на діяльність і зниження тарифів на електроенергію в нічний час для видобутку криптовалюти [10].

Це засвідчує зацікавленість з боку держави, оскільки за належного регулювання та створення сприятливих умов для самих учасників (майнерів, покупців) Україна змогла б отримати додаткову сферу оподаткування для наповнення державного бюджету.

3. Спiрнi питання вiднесення криптовалюти чи до об'єкта права власностi, чи до платiжного засобу. Для державного регулювання в Україні її простiше вважати фiнансовим активом та надати такі характеристики: - програмний код як децентралiзований цифровий вимiр вартостi; - об'єкт права власностi, який може виступати засобом мiни (обмiну). Однак, учасники ринку використовують криптовалюту, в першу чергу як платiжний засiб. Оскiльки основна її вiдмiнностi вiд звичної нацiональної валюти полягає у децентралiзованостi та непiдконтрольностi з боку урядiв. Факт виникнення цiєї незалежної, з вiдсутнiм центром управлiння, цифрової платiжної системи демонструє, що рiвень довiри громадян до держави, фiнансової системи в усьому свiтi падає щороку.

Аналізуючи закордонний досвiд, можна стверджувати, що в iнших краiнах також вiдсутнє чiтке правове регулювання статусу крипто валют. Наприклад в США цифрова валюта розглядається одночасно як аналог грошей, власностi та бiржовi товари. На федеральному рiвнi деякi криптовалютнi бiржi повиннi бути зареєстрованi як оператори з переказування коштів у Мережi боротьби з фiнансовими злочинами. Крім того, в кожному окремому штатi дiяльностi таких компанiй пiдлягає лiцензуванню. З метою оподаткування цифровi грошi розглядаються як власностi, а операцiї з криптовалютою оподатковуються. Наприклад, заробiтна плата, що виплачується працівникам у Bitcoin, є об'єктом федерального податку з доходiв та податку на заробiтну плату.

Важливим позитивним моментом виникнення та розвитку криптовалюти, зокрема бiткойна, стала розробка блокчейн-технологiї, що вважається головною iнновацiєю бiткойна, оскiльки він є «не вимагаючим довiри» (trustless) механiзмом верифiкацiї усiх транзакцiї [11, с.23] Важливiсть децентралiзованих транзакцiї, що не вимагають встановлення довiрчих вiдносин з партнером по транзакцiї i при цьому не потребують додаткових посередникiв (наприклад, банку) для її проведення. А оскiльки в Україні спiвтовариство в дослiджуванiй сферi активно зростає, то застосування такої технологiї планується i частково реалiзується вже i на державному рiвнi: e-Auction 3.0, e-Vox, E-Ukraine.

Таким чином, на основi вiтчизняних та зарубiжних наукових розвiдок та аналізу чинного законодавства України, було проаналiзовано фiнансово-правову сутнiсть криптовалюти на прикладi Bitcoin та визначено поточний стан та проблеми її правового регулювання в Україні. Сформульовано низку практичних проблем, що зумовлюють необхідностi активiзацiї дiяльностi держави в напрямку правового регулювання крипто валюти в Україні, а саме: вiдсутнiсть такого регулювання не дозволяє платникам єдиного податку приймати розрахунки безпосередньо в криптовалютi, однак для платникiв податку на додану вартiсть операцiї з криптовалютами оподатковуються ПДВ; вiдсутнiсть роз'яснень дослiджуваного термiну в дiючому законодавствi створює для правозастосовних органiв та учасникiв криптовалютного ринку простiр для зловживань та манiпулювання поняттями; не визначенiсть питання вiднесення криптовалюти чи до об'єкта права власностi, чи до платiжного засобу.

Лiтература:

1. Про Нацiональний банк України : Закон України вiд 20.05.1999 р. № 679-XIV // Вiдомостi Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238.

2. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *bitcoin.org*. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 04.09.2019).
3. Dwork C., Naor M. Pricing via processing or combatting the Junk Mail. *hashcash.org*. URL: <http://www.hashcash.org/papers/pvp.pdf> (дата звернення: 04.09.2019).
4. Schroeder S. Happy 9th birthday, Bitcoin! Mashable. 2018. URL: <https://mashable.com/2018/01/03/bitcoin-birthday/> (дата звернення: 03.09.2019).
5. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin. *Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво*. 2014. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608 (дата звернення: 04.09.2019).
6. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса. *Axon Partners*. 2017. URL: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf> (дата звернення: 03.09.2019).
7. Турчинов О. Розвиток ринку криптовалют не може залишатися поза увагою держави. *Рада національної безпеки і оборони*. 2018. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2965.html> (дата звернення: 02.09.2019).
8. Про визнання такими, що втратили актуальність, окремих листів Національного банку України : Лист Національного банку України від 22.03.2018 р. № 40-0006/16290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18> (дата звернення: 30.08.2019).
9. Про обіг криптовалюти в Україні : проект Закону від 06.10.2017 р. № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 03.09.2019).
10. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : проект Закону від 10.10.2017 р. № 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 (дата звернення: 04.09.2019).
11. Свон М. Блокчейн: Схема новой экономики / пер. з англ. Москва : Издательство Олимп-Бизнес, 2018. 240 с.